

Nijs oet Toen

Wat een jaar, zoveel dingen die tegenlopen en dan toch nog enthousiaste bezoekers en vrijwilligers. Het leek de wet van Murphy wel. In het voorjaar stonden sloot en vijver tot de nok toe gevuld, er bleef maar een smal stukje tuin over. Begin april begon het water rap te dalen en eind april stond het al onder het oude zomerpeil, ondanks het natte voorjaar. De rest van het jaar stond het water erg laag en de vijver bijna droog. Het gekke is dat de vijver nu nog steeds erg laag staat.

Verdronken zaad

Deze grote verschillen van de waterstand hebben natuurlijk effect op de planten. Onze rode beuk die aan de rand van de vijver staat, houdt niet van die sterke fluctuaties. Het is de spil van de tuin en we moeten er niet aan denken wat het effect zou zijn wanneer die wegvalt. De droogte heeft zijn effect op de goudes, die eerder geel wordt en dus korter zijn blad houdt.

De voorjaarszonnebloem heeft zich verplaatst van de slootkant die te droog wordt naar de plaats

naast de kievitsbloem. Een wat lastige combinatie die wel negatief uit zou kunnen vallen voor de kievitsbloem.

Ook de akker had een moeilijk jaar. Het lijkt erop dat het zaad verdronken is. We hebben zo iets nog niet eerder daar meegemaakt. Het kiemde aanvankelijk wel maar in de korte droge periodes na de regen verdroogde het of werd het weggevreten door de slakken.

Slakken

Slakken, het werd een nationaal nieuwsitem. Twee jaar geleden hadden we er ook zo'n last van. Vorig jaar haast geen slak gezien. De planten die ze twee jaar geleden hadden opgegeten, hebben we opnieuw geplant en het zag er goed uit maar de hoop was van korte duur. Daarnaast groeiden door het vochtige jaar bepaalde onkruiden erg goed. Kortom we hebben dit jaar een beetje achter de feiten aangerend.

Kikkers

Wat veelbelovend lijkt te worden, is het nieuwe maaibeheer van de

weide voor het prieel. In het hogere gras dat blijft staan zitten veel overwinterende insecten maar ook kikkers en wie weet komt de egel die er graag zat ook terug. Het soortgericht maaien pakt goed uit voor de herfsttijloos. Eind augustus hebben we gemaaid en de week daarop verschenen de eerste bloemen.

Kinderen

Waar wij blij van worden is de nauwere samenwerking met de Montessorischool uit het dorp. Zij komen nu vier keer per jaar langs om kennis op te doen over de natuur. Het is hartverwarmend om het enthousiasme van de kinderen te ervaren. We sluiten de opdrachten af met het op zoek gaan naar de beestjes die in de tuin voorkomen. Salamanders zijn favoriet maar ook de insecten die doormiddel van kloppen in de paraplu terecht komen zijn spannend. Zo heeft de tuin praktisch nut en vinden school en vrijwilligers dit een mooie samenwerking.

Jan Jaap Boehlé

Herfsttijloos

Tuin(be)leven in november

Bij een wandeling voel ik in mijn jaszak een kastanje zitten. Ik haal deze tevoorschijn en kijk er nog eens naar. De glans die de kastanje had toen ik deze in september vond is helemaal weg. Het lijkt er zelfs op dat de vrucht is ingedroogd. Ik gooi hem een paar keer omhoog en dan met een ferme worp in het bosplantsoen. Misschien hoop ik stiekem dat er later een grote kastanjeboom groeit die ook weer vruchten -kastanjes- zal voorbrengen die mensen ook meemen en weer verder verspreiden. Of misschien neemt een everzwijn, een eekhoorn of vogel de rol van verspreider wel op zich.

Vriescel

De meeste vruchten en zaden houden er wel van dat ze onder extremen worden gehouden. Sterker nog, heel veel vruchten en zaden hebben juist die extremen van het klimaat nodig om in het vroege voorjaar te ontkiemen. Boomkwekers spelen hier soms mee om de vruchten en zaden eerder te laten ontkiemen. Zij

brengen grote hoeveelheden onder in een vriescel, klimatologisch stratificeren noemen ze dit. Na een bepaalde periode kunnen de kwekers de zaden voorzaaien om zo in het voorjaar een eerste spurt van de nieuwe bomen en struiken

te kunnen maken. Soms worden vruchten en zaden geopend om diezelfde spurt te kunnen maken. Dit heet dan mechanische stratificatie. Op deze manier worden er in Nederland heel veel bomen en struiken gekweekt, maar ook via meer generatieve vermeerderingswijzen worden er volop stekken en enten gemaakt. Arbeidsin-

tensieve werkzaamheden die om vakmanschap vragen.

Vensterbank

November is bij uitstek een goed moment voor kwekers om de planten voor te bereiden op de groei-kracht van het voorjaar. Ze maken bijvoorbeeld winterstekken van bomen en struiken. Meestal worden die in bundeltjes geknipt in lengtes van zo'n 25 cm om ze in het voorjaar na een eerste worteling direct te kunnen planten.

Professionele kwekers stekken altijd direct in de grond en niet zoals veel mensen thuis doen eerst in water. In water maakt de plant waterwortels en bij het overplanten moet de plant alsnog grondwortels maken.

Dit duurt langer en kost de plant veel extra energie. Dit geldt voor zowel binnen- als buitenplanten. Stekken kan prima op de vensterbank thuis of in een koude kas. Het is prachtig om zelf bijzondere planten op te kweken.

Jan Willem Zwart

Bij de ingang van Toen en Kerk stond al heel lang een bank. De bank was van de tuin, en is daar tijdens de reddingactie in 2019 neergezet. Er werd veel gebruik van gemaakt, kortom

een fijne gezamenlijke voorziening. Hij was oud en was al eens door tuinvrijwilligers opgeknapt, maar zag er al snel weer sjofel uit. Nu heeft de kerkcommissie op hun kosten de bank echt opgeknapt. Waarvoor veel dank!

Het is een visitekaartje geworden waar heel veel mensen gebruik van maken.

Op 23 februari staat de eerste stinzenwandeling gepland. Houd hiervoor onze [agenda](#) in de gaten.

In de herfst en in de winter is de tuin ook een bezoek waard. Geen tijd, bar weer? Onze website geeft een mooie [impressie](#). Toch zin om het weer te trotseren? kijk op [Bertje Jens](#) of het tuincafé op dat moment een lekker warm drankje biedt om bij te komen van de kou.

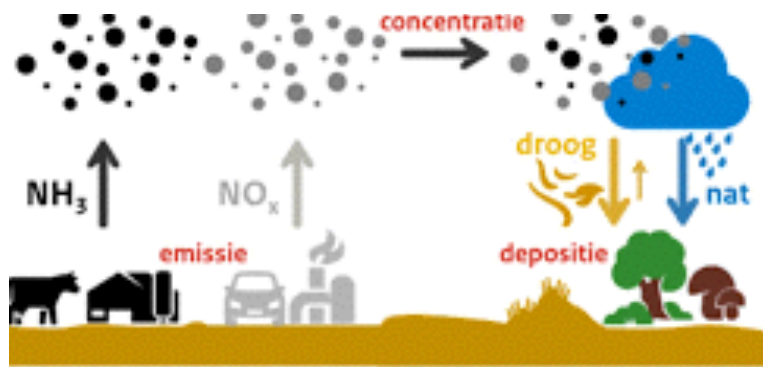

Zure verrijking

Als je, zoals ik, opgeleid wordt tot hovenier dan komt bij een klassieke reguliere tuinbouwschool al spoedig bemestingsleer aan de orde. Je leert er om een groen gazon te creëren met behulp van NPK-kunstmeststoffen: nitraat, fosfor en kalium. In verschillende samenstellingen zorgen ze ervoor dat er één soort gras goed groeit, groen blijft en alle andere planten verdringt. Je zou je kunnen afvragen wat dat met natuur te maken heeft, het heeft toch vooral met reguliere tuinbouw te maken?

Kwetsbare natuur

“Een wilde plantentuin is niet moeilijk te onderhouden.” Dat hoor je nog wel eens. Niets is minder waar. Het onderhoud van kalkrijke voedselarme tuinen en natuur heeft alles met kunstmest te maken. Ongevraagde kunstmest. De mergelvallei in Domies Toen, maar ook natuur in de omgeving, wordt voortdurend bemest met nitraat. Het wordt niet in gra-

nulaat gestrooid door onze tuinbeheerder of boswachter van het natuurterrein maar de bemesting komt door stikstof uit de lucht, met de regen zo op kwetsbaar natuurterrein.

Weelderig gras

Zonder ingewikkelde scheikundige verhalen te houden, komt het erop neer dat ammoniak in de lucht omgezet wordt in stikstof, of ook wel nitraat. Dit komt met de regen terecht op plaatsen waar helemaal geen stikstof nodig is. Op de mergelvallei bijvoorbeeld of op bijzondere duingebieden van de eilanden. In de jaren 80 van de vorige eeuw noemden we het geen stik-

stofproblematiek, maar 'zure regen'. Het zure is een eigenschap van nitraat. De grond waar het neerslaat wordt dus verrijkt; gras zal hier weelderig op groeien. Onderaan wordt de grond aan het oppervlak zuur. Dat is de reden dat kalkminnende planten die ook nog eens op voedselarme grond groeien het verrekte moeilijk hebben in gebieden waar veel uitstoot van nitraat is. Zij delven het onderspit in het gras.

Hard werken

Het klopt dus dat de tuinbeheerder steeds minder werk heeft in de mergelvallei omdat gras de overhand neemt. Via het contactformulier van Domies Toen hebben we nog geen vragen of klachten hierover gekregen. Vrijwilligers en tuinbeheerder strijden volop tegen deze zure verrijking en proberen de vallei zo biodivers mogelijk te houden. Dat is hard werken, net als die natuurbeheerders doen in hun gebieden. *Jan Willem Zwart*

Vlinders kijken

In Domies Toen staat al heel lang een vlinderkast waarin je de levensloop van de vlinder (in ons geval het groot koolwitje) kunt bekijken. Tot aan dit seizoen werd de kast beheerd door Dick Wiebenga, die ons echter dit jaar is overleden. Ik heb aangegeven dat ik de taken van Dick graag wil overnemen en gelukkig heeft hij mij de kneepjes van de kast kunnen leren. In mei van dit jaar heb ik bij de Vlinderstichting een pakketje poppen, rupsen en eitjes besteld. Precies op de afgesproken dag lag er een grote envelop op de deurmat met het duidelijke en dringende opschrift DIRECT OPENMAKEN.

De ontwikkeling van de eerste leg ging voorspoedig en geheel volgens planning. Daarna zijn er nog twee generaties tot volledige wasdom gekomen. Dit ook dankzij de koolgiften van Wim Dekens en Hendrik Jan Steenhuis. Bijna dagelijks bezocht ik de kast om te kijken of er nog genoeg voedsel voor de rupsen en de vlinders in de kast aanwezig was en hoe de ontwikkeling van ei naar rups naar pop naar vlinder plaatsvond. Natuurlijk is het tempo niet zo dat je in een uurtje kunt zien hoe het ei uiteindelijk een vlinder wordt, maar ik vond het wel erg mooi om op een dag te kunnen zien hoe een vlinder eitjes legde op het koolblad. Dat is het voordeel als je er vaak komt. De laatste vlinders heb ik hun vrijheid gegund en volgend voorjaar starten we weer met een nieuw pakket van de Vlinderstichting. *Marjan Baarveld*

Sleedoorn

De inheemse sleedoorn (*Prunus spinosa*) is een van de eerste stuiken die bloeit in het voorjaar, met talloze witte bloempjes aan de nog bladloze takken. De plant is belangrijk voor het behoud van de biodiversiteit. De struik groeit vaak langs bosranden, in lichte loofbossen en als heggen.

De mooie blauwzwarte, licht bedauwde vruchten zijn erg wrang, ze bevatten veel tannine en zijn licht giftig. Ze worden eetbaar na de eerste nachtvorst of als de bessen een tijdje in de vriezer hebben gelegen.

De sleedoorn is de boom van Samhain, het Keltische nieuwjaar en verbeeldt de donkere kant van het jaar en tegelijkertijd een nieuw begin. Zijn zusje de meidoorn is verbonden met het lentefeest Beltane om het terugkerende licht te vieren.

De struiken hebben venijnige doorns, dus pas op met plukken!

Pluk gave bessen, was ze goed en leg ze een paar dagen in de vriezer.

Bereiding

Doe de bevroren bessen in een pan met 250 ml water en breng langzaam aan de kook. Laat ongeveer een kwartiertje zachtjes koken tot de bessen open barsten. Gebruik dan een roerzeef (of druk ze door een zeef) om de pitten te verwijderen. Let op vlekken!

Zet apart.

Jam van stoofpeer en sleedoorn

ca 500 gr bevroren sleedoornbessen
1 kg stoofpeertjes
1 eetl. geraspte gemberwortel
sap van ½ citroen
1 eetl. 5-spices
500 g geleisuiker speciaal water

Boven de benedenloop van de rivier
waarschuwt hij voor de dode hoek
in de achteruitkijkspiegel
zwerfafval drijft voort
onder verbaasde koeienogen
gestrande vogelkadavers, gitzwart
wereldnieuws opgepropt
in krantenkoppen

de rivier schuift de aarde omhoog
haalt de hemel neer
bomen stromen met stammen
die geen einde nemen

meegaan wil ze met de golven
het blauw is blauwer in de rastering
van kale wintertwijgen
de engel landt, zet tekens in het natte zand

In voortstuwend water spelt zij letters
krast woorden in oeverstenen
als bakens zet zij ze terug
desnoods dwars in de vaargeul
verhalen stuwen op
blijven haken

Schil de stoofperen,
verwijder klokhuis en snij
ze in kleine blokjes.

Zet op met 250 ml water en de gember en breng aan de kook en laat langzaam gaarkoken.

Voeg citroensap en kruiden toe. Pureer (niet te fijn) met de staafmixer. Voeg de sleedoornpuree aan de peertjes toe en de geleisuiker. Goed roeren en aan de kook brengen

Laat 1 minuut flink koken en schenk de jam in brandschone potjes, draai de deksels erop en zet tien minuten op de kop en laat afkoelen.

Mocht je nu geen sleedoornbessen (meer) vinden, dan kun je deze vervangen door diepvries bosvruchten uit de winkel. Iets minder wild, maar nog steeds erg lekker.

Warme groet, [Angelika](#)

Engel

In de vorige nieuwsbrief stond een gedicht afgedrukt, Op de voorkant voorzien van aantekeningen van de dichter, op de achterkant aantekeningen van onze tuinbeheerder. Het bleek het onaffe gedicht *Engel* te zijn van dichter [Aly Freije](#). De tuinbeheerder vergadert wel eens in haar huis en krijgt dan een kladpapiertje om zijn gedachtespinsels te noteren.

De gedachtespinsels van [Aly Freije](#) zijn te vinden in de bundel *De donkere kamer*, die ze samen met fotograaf [Annemarie van Buuren](#) publiceerde. Hiernaast de definitieve versie.